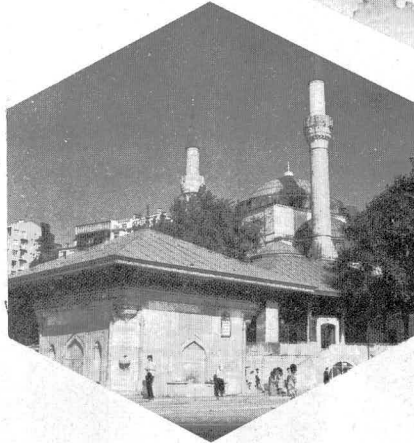
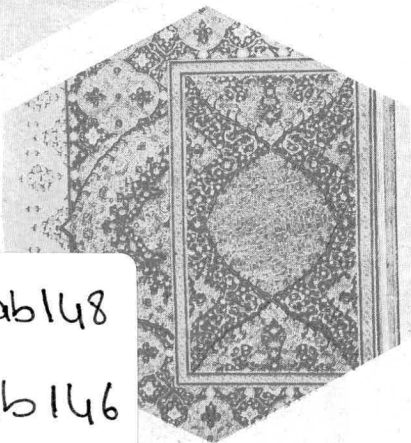
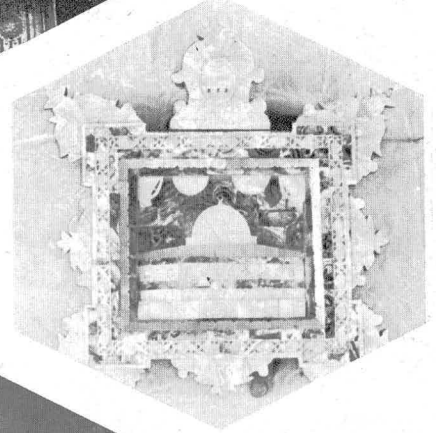
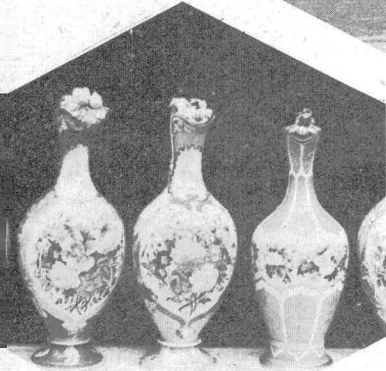
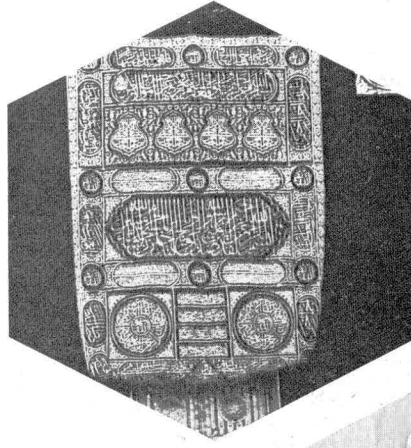
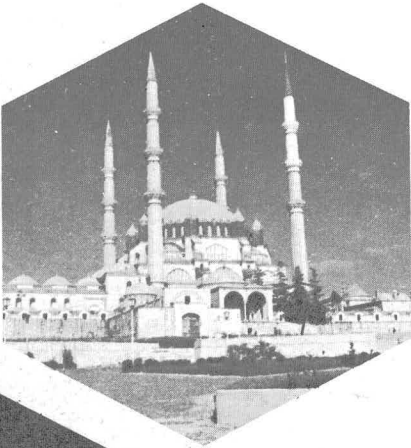

Sn. Prof. Dr. Mehmed Fırat

VAKIFLAR Dergisi

XV

AYRI BASIM

baş No: ab148

ler No: ab146

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 06/48

SINIFLAMA NO.

06/46

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

Giresun'un Espiye İlçesinde Yavuz Sultan Selim'in Tesis Ettiği Gülbahar Hatun Tekkesi Vakfına Ait Vesikaların Değerlendirilmesi

Prof. Naci YÜNGÜL

r. Arkeolog Haşim Karpuz, 1978 ve 1980 yıllarında, Giresun'un Espiye İlçesine bağlı Tekke Köyü'ndeki eski bir tekkeyi ziyaret ederek, tekke şeyhlerinin son varisleri elinde bulunan şu vesikaların fotoğraflarını almıştı:

- I. Kanuni devrinden kalma bir vakfiye;
- II. İki şeyh ile bir zaviyedâra ait mezar şâhideleri;
- III. 1913 yılından kalma tekke zâviyedârlığı ve galle mutasarrıflığı hissedarlıklarına ait iki berat.

İşte bu fotoğrafların değerlendirilmesi maksadıyla yaptığım çalışmaların sonuçlarını aşağıda arz ediyorum.

I. Tekkenin vakfiyesi

Uzun bir ceylan derisi üzerine siyah ve kırmızı mürekkeplerle yazılmış ve çizilmiş bulunan vakfiye, yukarıdan aşağıya doğru sıralanmış durumda olmak üzere, şu altı kısımdan oluşmaktadır: A, Besmele levhası; B, Hamdele ve salvele levhası; C, Kanuni'nin tuğrası; D, Anadolu kazaskeri Mehemedü'r-Rumi' hâşiyesi; E, Vakfiyenin esas kısmı; F, Şâhidler silsilesi.

Vakfiyenin gerek yazı, gerekse nakış bakımından nefis bir eser olduğu, fotoğrafların incelenmesinden anlaşılmış bulunuyor. Hat cinsleri, sülüs, ta'lik ve tevki' olmak üzere, üç tip olup, bu yazıların enderunlu usta hattatlar elinden çıktığı muhakkaktır. İlk üç kalem vesikada yer alan nakışlar, dini mahiyette bir belge olan vakfiyenin bu vasfına uyan ciddi bir havayı yansıtıyor.

A. Besmele levhası

Dikdörtgen biçimli levhanın dış kenarı geometrik şekillerden oluşturulmuş olan süslü bir pervaz ile çerçevelenmiştir. Bu çerçeve içinde basık bir altıgen yer almakta; celi sülüs ile yazılmış bulunan besmele, bu altıgeni tamamen doldurmaktadır. Basmelenin yazısı ile iç ve dış çerçevenin detayları fotokopi üzerinde çok silik görünmekte olup, pek nefis olduğunda şüphe olmayan bu parçanın renkli fotoğrafının alınması temenniye değer.

B. Hamdele ve salvele levhası

Levha, 32 şua'lı bir daire halkası şeklindeki gümüş bir çerçeve içine alınmış dairesel bir ayna görünümündedir; hamdele ve salvele formülü, aynanın cam kısmına tekabül eden dolu daire yüzeyi üzerine yedi satır halinde güzel bir sülüsle yazılmıştır. Bu yazıların kırmızı mürekkeple yazılmış olduğu anlaşılmakta ve dolayısıyla fotokopinin bazı kısımlarının okunması ancak tahminlere yer verilme suretiyle mümkün olmaktadır.

Hamdele ve salvele formülünün metni şöyledir:

C. Kanuni'nin tuğrası

Kanuni'nin "Süleyman bin Selim Hân el-muzaffer daima" diye okunan bu güzel ve iri tuğrasının sol tarafında yer alan iç içe iki yumurtamsı eğriden içte bulunan küçüğünün ve tuğra ibaresi ilk üç kelimesini kavrayan tuğra alt kısmının zemini koyu bir renkte; dıştaki yumurtamsının zemini ise daha açık bir renkte olmak üzere boyanmıştır. Açık renkli zemin üzerinde dört, beş ve

daha çok taç yapraklı çiçek motiflerinden ibaret bitkisel süsler seçilebilmektedir.

D. Anadolu Kazaskeri Mehmedü'r-Rumi'nin hâşiyesi⁽¹⁾

Vakfiye esas kısmının üst tarafında ve tıpkı bir epigraf gibi, ondan daha küçük harflerle (hurde ta'lık ile) yazılmış bulunan hâşiyenin celi ta'lık ile Hüve Hasbiyy diye okunan bir başlığı vardır; ki bu başlık, Allah'a atıfta bulunması dolayısıyla bir bes-mele niteliğindedir.

1. Hâşiyenin metni.

"hüve hasbiy"

"hâzihi suretü mâ vücade fi defter's-sultânî'l-a'zamî edamallahü'l-adle ve'l-ihsâne fi'l-âlem/(3-4 satır değerlendirilemedi) mine'l-akrân bi't-takdiri ve'l-kabuli min kibelihî (üç kelime okunamadı) el-meşhur inde'l-vüzerâi'l-izâm/bi-halifeti'l-islam zeyyedallahü'l-mennan celalelehu ve ebbede halâlethu ve eyyede adâlethu el-mümzâ bi-ümenai şeyhü'l-islâm/müftî's-şerî'ati'l-garrai fi zemânihi mevlânâ el-merhum muhammed el-fenâri eskenehu'l-bâri bi-a'lâ cinânihi/nukilet an asliha'l-mastur ilâ hâze'r-rakki'l-menşur bi-hayrin ve ihlâsin min gayri naksin ve ziyâdetin/revâ el-fakir ilallâhi subhânehu ve teâla şânühu ve ebâne bürhanehu mehmedü'r-rumi el-kaadi bi'l-'asâkir (il-mansure) fi vilâyeti anadolî el-ma'mure ufiye anhüma" "el-emrû kemâ rûsime fi'l-xkitâb zebere'l' fakir mehmed bin kutbü'd-din el-kaadi bi'l-'askeri'l mansur fi vilâyeti anadolî"

2. Hâşiyenin tercümesi

"İyiliklerine karşılık beklemeyen O'nun adıyla" "Sultan-ı a'zam'ın (Allah onun adalet ve lütfk-yarlığını dünya durdukça devam ettirsin —3/4 satır terk edildi—!), ki o sultan yüksek vezirler indinde İslam halifesi olarak şöhret bulmuştur (Allah onun ululuğunu artırsın, iyiliğini ebedileştirsin ve adale-tini güçlendirsin!), merhum Molla Fenâri'nin zamanından kalma (Allah onu cennetlerin en yüksek kısmında barındırsın!) ve şeyhü'l-islam eminlerinin imzalarını hâvi, defterinde bulunan aslından hayır ve ihlasla alınan bu vesika, aslından ne eksik ne de fazladır. Bunu, şânı yüce ve bürhânı aydın olan Allah'ın, fakir kulu, Anadolu kazaskeri Mehmedü'r-Rumi beyan etti."

"Emir kitapta bildirildiği gibidir"

"Anadolu vilayeti kaadi bi'l-'askeri Kutbüddin oğlu Mehmed âcizleri"

3. Hâşiyeye hakkında notlar

a) Vakfiye orijinalinin, Molla Fenâri şeyhül-islam iken ihdas edilmiş olup, kazaskerlerin kontrolü altına verilen, Defter-i Sultani unvanlı, resmi kütükte saklandığı anlaşıyor. Sultan İkinci Murat

Hân zamanında kurulan şeyhülislamlik makamının ilk sahibi durumundaki Molla Şemsüddin Fenâri (doğumu: Maveraünnehin 1350—ölümü: Bursa 1431 'Mart/Nisan') esasen haiz olduğu müderrislik ve Bursa kadılığı vazifelerine ilâveten üçüncü vazife olarak 828 (1424/25) de üstlendiği şeyhülislamlığı ölümüne kadar sürdürmüştür (Bkz.: *Türk Anskl.* XVI, 229 ve İsmail Hami Danişmend, *İOTK*, I, 433). Bahis mevzuu defterin Kanuni Sultan Süleyman Hân devrine ait ciltleri Arşiv Umum Müdürlüğündeki, henüz tasnif edilmemiş, vesikalar meyanında olduğundan, Gülbahar Sultan tekkesine ait vakfiyenin orijinali görülemedi. Bu bakımdan 437 seneden beri tekke şeyhleri ve zaviyedarları elinden düşmemiş olan mevcut vakfiye suretinin incelenmesi bir zaruret haline gelmiş bulunmaktadır.

b) Vakfiye hâşiyesinde, eldeki suretin aslına uygunluğunu tasdik eden Anadolu kazaskerinin hâşiyeye metni altındaki kendi mührüne ait "alâ-met"te, yani mühür baskısının suretinde kazaskerin adı ve şöhreti Kutbüddin oğlu Mehmed şeklinde olduğu halde, hâşiyeye metninde Mehmedü'r-Rumi şeklinde kayıtlı bulunması dikkati çekmektedir.

"Mirim kösesi lekabını taşıyan (bu) Mehmed Efendi Kadı-zade Rumi torunu ve Kutbüddin Mehmed Efendi oğludur. Müderris; Haleb, Edirne mollası oldu. 945 te İstanbul kadısı ve oradan Anadolu kazaskeri oldu. 956 da sahin müderrisi olarak hacce gidip avdet eyledi. 957 de fevt oldu. Alim, fazıl, sofilere muhibb idi. İstanbul'da bir mescit ve mekteb bina eyledi. İlm-i hey'ette bir metni, Kya-fiye Şerhi ve bir risalesi vardır." (SO, IV, 113)

Vakfiyenin düzenlendiği 950 zilhiccesi başları (1544 şubatının sonları) sırasında haiz olduğu Anadolu kazaskerliğini, müderrisliğe döndüğü 956 (1549) yılına kadar sürdürdüğü anlaşıyor.

Kutbüddin oğlu kazasker Mehmed Efendi mescidinin yerini tesbit etmek için Tahsin Öz'ün (Bkz.: *İstanbul Camileri*, C.I, s.144 ve 186) "Kazasker Mehmed" olarak verdiği iki hayrat sahibinden baba adı zikredilmemiş olan ve "Hüsrev Paşa türbesi civarında olup Parmak-kapı mescidi denmekle bilinen ve bugün yok olmuş bulunduğu" anlaşılan mescidin yapıtıcısı "Kazasker Mehmed Efendi"yi göz önüne alacağız. Bu mescidin kat'i yeri Hüsrev Paşa'nın hayrâtından bahsedilirken, aşağıda, belirlenecektir.

Anadolu kazaskeri Kutbüddin oğlu Mehmed Efendi mektebinin kaydına, çeşitli kaynaklarda ve ezcümle M. Cevdet'in Sıbyan Mektepleri listesinde rastlanmıyor.

(1) Metnin transkripsiyonu ve tercümesi hususunda İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsün öğretim üyesi Ziya Kazıcı'nın geniş yardımlarından yararlandım. Kendisine gönülden teşekkür ederim.

E. Vakfiyenin esas kısmı(2)

1. Vakfiyenin esas kısmının transkripsiyonu.

1. "Emmâ ba'dü fehâzâ kitâbün sahihün şer'iy-
yün • ve sakkün sarihün mer'iyiyyün • yeteal-
leku mazmunühu bi-tekyeti ummi's-sultani'l-
a'zam ve'l-hâkaani'l-mu'azzam mâliki rikaabi
2. kyâffeti'l-ümem • sultâni'r-rum ve'l-'acem •
ahizu einneti's-saltanati'z-zâhireti • zâbitu
ezimmeti'l-hilâfeti'l-bâhire • mürgimu ünufi'l-
kaasira • mümerrigu cibâhi'l-ekyâsire • câ-
3. mi'u cemi'i hasâili's-selâtini'l-ekyâbir • vâri-
si'l-imâmeti'l-kübrâ(3)
- 5 sultâni'l-meşrikın • hâkaani'l-hâfikın • el-
hâkim fihimâ bi't tuli ve'l-'arz zıllullâhi ye'vâ
ileyhi külli mazlumin fi'l-'arz •
- 6 es-sultân • bini's-sultân • bini's sultân • es-
sultân süleymân hân • zâdehü'r-rahmân câ-
hen fi'd-dühur • dâmehu
- 7 sultânen ilâ yevmi'n-nüşur • halledallahi sub-
hânehu ve teâla sultânehu • ve efâze ale'l
evfâz(4) adlühü ve ihsânühü • lemma
- 8 'arade 'aleyhi enne ebâhü'l-merhum • el-
mağfiur al-mağmur fi rahmetillâhi'l-meliki'l-
ğafur • es-sultân selim hân tegammedehullâhü
bi'l-ğufrân • ve eskenehu
- 9 fi a'lâ gurefû'l-cinân • kad vekafe ve habese ve
tesaddaka be-beyyinetin hâlisetin ve taviyetin
sâdikatın taleben bi-sevabullahi'l-'azim • ve
hereben
- 10 min ikaâbihi'l-elim • "yevme lâ-yenfa'u
mâlün ve la benune illâ men etallâhe bi-kalbin
selim" • ve hüve lehu ve melikühu • ve zâlike
cemi'ü'l-karyeti el müsemma bi-hısarlık
- 11 min tevâbi'i nâhiyeti yağlu dere • min kazâi
Kürtün min livâi Trabzon el-müstâğniyye
'ani't-tahdid • ve't-ta'rifi bi-şöhreti'hâ fi
mekyanihâ
- 12 ale'z-zaviyeti'lleti • benâha'l-merhum el-hâce
halife fi'l-kazâi'l-mezkyur • vakfeşer'iyen ve
habsen mer'iyen ve tasaddukan mardiyen •
- 13 ekarre hüve bi-fasihi'l-lisân • ve karrere bi-
sarihi'l-beyân • ennehu kabile'l-vakfe'l-mezk-
yur • ale'n-nesaki'l mastur • kabulen
ve ridân •
- 14 sahihayni şer'iyeyn • ve emre bieyyi tasar-
rufin cemi'u mâhasele minhâ kemâ hüve'l
kaânunü fi evkaâfi's-selâtin • 'ale'r-reviyyeti'l-
mastureti • feyüzâfü
- 15 fihâ'l-ezyâfü ve yûra'a'l-ekyâbire ve'l-edâni •
ve'l-eşrâfü emren mu'teberen mer'iyen • lâ

zâle mütâ'an fi meşâriki'l-ardi ve meğâri-
bihâ •

- 16 fe-hakeme'l-hakimü'l-fâzılı'l-'âdilü'n-nikaâb •
el-müvakkı 'alâ hâze'l-kitâb • bi't-tevki'i'r-re-
fi'i'l-müstetâb • lâ-zâle babühu bi-avnilahî
- 17 l-meliki'l-vehhâb • merci'an ve meâben •
li-uli-elbâb • bi-sihhati hâze'l-vakfi ve lüzü-
mihi hükmen sahihân şer'iyen • fe'l-karyetü
mezkyuretü
- 18 vakfün lâzimün müttefakun aleyh • lâ-yecüzü
li ehadin min sultânin ev vezirin ev kaâdin ev
emirin ev zaimin ev nâyibin min hâzırin ev
gaâyibin ve gayrühum mine'l-ebrâr •
- 19 ve'l-füccâr • mine'r-raiyyeti ve ehlü-t-tımar •
en yete arrada lehu bi-tağyirin ev tebdilin
ev tahrifin • ev ta'tilin • ev ehadi şey'in
minhü min gayri hakkin cemil •
- 20 bi-vechin mine'l-vücu • ve sebebin mine'l-
esbâb • femen taarrada li-feshihi ev tahrifihi •
ve tasaddâ fallahü'l-melikü'l-a'lâ talibühu
yevme'l-cezâi ve müküyâfih •
- 21 bi-envâi'l-ukuubâti'l-uzmâ • ve keyfe yetear-
radu li-zâlik âkıl • ve kad semî'a kavle rabbi'l-
âlemin • "elâ la'netullâhi 'ale'z-zâlimin" •
ve 'alâ hâzâ veka'a'l-işhâd •(5)
- 22 ve't-tahrir fi evâili zilhicce min şühuri seneti
hamsin ve tis'a mie •

2. Vakfiye esas kısmının tercümesi(6)

"(Hamdele ve salveleden) sonra (bilene ki) bu
sahih ve şer'i kitâb (vakfiye) ve sarih ve ve mer'i
vesika: en büyük sultan, büyük hakan, bütün üm-
metlerin yönetiminin tek yetkilisi, Anadolu ile
Acem diyarının sultanı, parıltılı saltanat yularla-
rını kavrayan, ışıklı halifelik dizginlerini elinde

(2) Vakfiyenin transkripsiyon ve tercümesi hususunda
geniş yardımlarda bulunan İ.Ü. Şarkiyat Enstitüsü
Asistanı Dr. Tevfik Topuzoğlu, İstanbul Yüksek
İslâm Enstitüsü Öğretim Üyesi Ziya Kazıcı ve eski
öğrencim Yüksek Mimar-Mühendis Mikdad Salih'e
hararetle teşekkür ederim.

(3) Buradaki 1 1/2 satırlık kısım tam olarak değeri-
lendirilemediğinden terk edildi.

(4) "efaze ale'l-evfâz" ibaresinin harfiyyen tercümesi
"olağan-üstü taşmalarla taşırın!" şeklinde değeri-
lendirildi. Bu takdirde "evfâz" yerine metinde "ef-
vâz" daha doğrusu "efyâz" şekli bulunmak gere-
kirdi.

(5) Vakfiye esas kısmının hattı güzel ve tevki'dir. Altın-
cı satırdaki padişah isim ve unvanı ile onuncu satırda-
ki âyet metni kırmızı mürekkeple yazılmış olduğu
gibi virgül ve nokta hükmündeki duraklama işaret-
leri kırmızı yuvarlaklarla gösterilmiştir. Yirminci
satırdaki âyet parçası kezâ kırmızı ile yazılmak ge-
rekmiş ise de yanlışlıkla siyah yazılı olarak gösteril-
miştir.

(6) Tercümenin hazırlanmasında İstanbul Yüksek İslâm
Enstitüsü Öğretim Üyelerinden Dr. Ziya Kazıcı ile
Şarkiyat Enstitüsü Asistanı Dr. Tevfik Topuzo-
ğlu'nun yaptıkları değerli yardımlar için kendilerine
müteşekkirim.

tutan nice büyük burunları kıran, şahları yüzleri üzerinde süründüren, yüce sultanların bütün meziyetlerine sâhip, yüksek imalığa Vâris (birbuçuk satırlık kısım terk-edildi) Doğu ile batının sultanı, her iki cihetin hakani, bütün buraların enine ve boyuna hâkimi, yer yüzündeki bütün mazlumların sığınağı olan Allah'ın (yer yüzündeki) gölgesi, Sultan oğlu sultan oğlu olan (Rahman Tanrı onun itibarını zaman içinde artırsın, haşır ve neşir gününe kadar onun şevketini sürdürsün, Sübhan Tanrı onun saltanatını ebedi kılsın, onun adalet ve ihsanı çevreye alabildiğine saçılsın!) Sultan Süleyman Hân'ın ninesinin tekkesiyle ilgili olup, ilâhî mağfirete nâil olan ve Gafur ve Melik Tanrı'nın rahmetine gark olmuş bulunan babası Sultan Selim Hân (Allah gufranı ile onu korusun ve onu cennetin en yüce köşklerinde barındırsın!) kendisine arz-eylediği üzere, Azım olan Allah'ın sevabını isteyerek, ve "o gün ki ne mal ne evlâd fayda verir, ancak iyi bir yürekle Allah'a yönelmek fayda verir." (7) (olarak nitelenen) günde, o günün sahibi ve mâliki olan O'nun elemli cezasından kaçınarak ve sâdık bir niyyet ile, Trabzon Sancağındaki Kürtün kazasının Yağlı dere nâhiyesine bağlı olup yerinin belirli olmasından ötürü sınırları ile niteliklerinin açıklanmasına gerek olmayan bir bölgede rahmetli Hacı Halife'nin yaptırmış olduğu zaviyeyi şer'i olarak "vakf", geçerli olarak "habs" ve gönül rızasıyla sadaka edip keyfiyeti fasih bir dille ikrar, sarîh bir ifade ile takrir ve bu vakfı rezaen kabûl ve burada yazılı olan şekilde iki yönden sahih ve iki yönden şer'i olarak ve yazılı rivayetler dairesinde (Osmanlı) sultanlarının vakıf kanununa göre, onun tarafından (benimsenmiş) bulunmaktadır.

Orada (gelen ve gidenlere) yemek yedirilecek; büyüklere, küçüklere ve eşrafa aynı derecede itibar ve riayet gösterilecektir. Gerek Doğu'da, gerekse Batı'da, buna ters durumlar içine girilmeyecektir.

Hâkim, fâzıl ve âdil vasıflı tevki' (nişan-ı hümayun) sahibi, adı geçen köydeki zaviyeye ait (çok bağışlayıcı olan Allah'ın yardımıyla, kapısı hiç kapanmasın!) bu kitâba yüksek ve güzel tevki'ini koymakla bu vakfın hükmen, sarîhan, şer'iyyen "lüzum"u hususunda akıl erbabı için muhkem bir esas meydana getirmiş oldu.

Sultan olsun, vezir olsun; kadı olsun, emir olsun; zaim olsun, râyib olsun; hâzır olsun, gaayib olsun; reâyâdan olsun, timar erbabından olsun; ve bunlardan başka iyi adam olsun, kötü adam olsun; hiç bir kimsenin tağyir (=başkalaştırmak), tebdil (=değiştirmek), tahrif (=bozmak), veya ta'til (=çalışmaktan alıkoymak) veya bunlara benzer beğenilmeyecek herhangi bir işlemle herhangi bir şekil veya sebep altında vakfa müdahalesi

caiz olmayıp, her kim fesih (=ortadan kaldırmak) veya tahrif suretiyle vakfa müdahale ederse Yüce Allah, Ceza Günü'nde onu afv-etmez ve çeşitçe büyük azaplarla onu cezalandırır. Bundan dolayı, akli başında bir kimse bu davranışa nasıl girer? O ki, Alemler Tanrısı'nın şu sözünü işitmemiş olamaz' "Allah'ın la'neti zâlimler üzerine değil midir?" (8)

Buna göre vakfiyenin şehadet altına alınması ve yazılması 950 yılı zilhiccesinin başlarında vuku buldu."

3. Vakfiyenin esas kısım metni üzerine notlar.

İşbu E bölümünün (1) numaralı paragrafında sunulan vakfiye esas metni arapça aslının en çok ilgi çeken taraflarından biri, bözü edilen tekkeye "üm-i sultânî'l-a'zam tekkesi" adının verilmekte olmasıdır. Bu ta'birdeki "sultani'l-a'zam" sıfat terkibinden maksud olan: Kanuni Sultan Süleyman Hân'dır; arapça "üm" kelimesi ise hem "ana" ve hem "nine" mânâsına gelir. Şimdi bu iki şıkkı ayrı ayrı inceleyeceğiz.

a) Tekkenin Kanuni Sultan Süleyman valdesi Hafsa Hatun'a aidiyeti hipotezi: "Hafsa Hatun, Yavuz Sultan Selim Hân'ın kadını olup, kocasının 19 yaşında iken 894 (1489) da Trabzon valiliğine başladığı (Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Ankara, 1975, s. 301) tarihten altı sene sonra, 900 (1495) de Trabzon'da Şehzade Süleyman'ı doğurmuş (Gültekin Oransay, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi?* Ankara, 1969, s. 62); oğlu, Birinci Sultan Süleyman unvânıyla 920 (1520) de tahta çıkınca, padişah anası olmuş; 4 Ramazan 940/19 Mart 1534 perşembe günü ölerək kocasının camii haziresinde müstakil bir türbeye gömülmüştür. Hayratı: Manisa'da inşaatı 929 (h.)/1522 (m.)de tamamlanan Sultaniye Camii ile bu camiin yanında sonradan yapılmasına başlanan ve inşaatı 946 (1539) da biten bir darüşşifâ'dan ibarettir (Gültekin Oransay, *anılan eser*, s. 181-182)

b) Tekkenin, Kanuni Sultan Süleyman'ın babaannesi (ninesi) Gülbahar Hatun'a aidiyeti hipotezi:

Yavuz Sultan Selim'in annesinin: Dulgadır-oğulları'ndan Alaüddöle Bozkurt kızı olup 871 (h.)/1467 (m.) den sonra şehzade Bayezit ile evlendirildiği, şehzade Selim'i 875 (h.)/1470 (m.) de doğurduğu ve 918 (h.)/1512 (m.) de kocası tahta çıktıktan kısa süre sonra öldüğü bildirilen Ayşe Hatun olduğu delilsiz olarak ileri sürülmekte ise de (Gültekin Oransay, *anılan eser*, 134), Yavuz'u doğuran kadının, Sultan İkinci Bayezid'in şehzadelğinde aldığı zevcelerinden olup Yavuz'u 875 (h.)/1470 (m.) de doğuran ve bir hüccette

(7) Kur'an, Eş-Suarâ, âyet 88-89.

(8) Kur'an, Hud, âyet 18.

adı Abdüssamed kızı Gülbahar Hatun olarak geçen kadın olduğu hakkındaki beyanı (M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul, 1952, s. 46) doğru sayıp bu kabulü ilerde tahkik edeceğiz.

Gülbahar Hatun'un türbesi Trabzon'da, Gülbahar Hatun mahallesindedir. Yavuz Sultan Selim tarafından 911 (1505/06)de yaptırılmış olan bu mükellef türbede Gülbahar Hatun yalnız başına yatar (Şâmil Horuluoğlu, *Tarihi Eserleri ile Trabzon*, Ankara, 1978, s. 48). Bu türbenin kapısı üzerindeki, güzel bir sülüsle yazılmış, farsça altı mısralık manzum kitâbe TOEM, VIII, No: 48, 339 da yayımlanmıştır. (Halil Edhem, *Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri*, 1 Şubat 1918, s. 321-352). Bu kitâbenin yeni harflerimizle transkripsiyonu şöyledir:

"Çün zi-dünyâ su-yi 'ukbâ gerd ru bânu-yi rum
Şüd mukarrer taht-i huld ü mülket-i dâyim be-ru
Himmet-eş ez devlet-i fânî-i dünyâ ruh çü taft
Ru nihâd es-re'y-i âli devlet-i dâyim be-ru
Rahmet-i dâyim be-ru nâzil çü şüd ez feyz-i hak
Geşt târih-i vefât-eş "rahmet-i dâyim be-ru"
911

Bu kitâbe metninin tercümesi:

"Rum hanımı dünyadan ahiret semtine yüz
döndürünce
Sonsuzluk tahtını ve devamlılık diyarını göze
almak icap etti
Onun himmetinin yanağı dünyanın fânî devletin-
den yanınca
Yüksek tensibe uyarak yüzünü devamlılık devletine
koydu
Allah'ın feyzinden onun yüzüne devamlılık rah-
meti inince
Vefat târihi "devamlılık rahmeti onun yüzün-
dedir" oldu
911 (1505/1506)

Ebced hesabının müfredatı şöyledir:

rahmet = 648
dâyim = 55
b = 2
ru = 206
toplam = 911

Halil Edhem Bey (adı geçen eserde) Gülbahar Hatun türbesinin aynı hatuna ait camî, medrese, imaret, şadırvan ve sâireden kurulu tam bir külliye'nin bir parçası olduğunu; fakat (Osmanlılık devrinin) Vakıflar Bakanlığında bu külliye ile ilgili hiçb bir vakıf-name bulamadığını; Trabzon Şer'i Mahkemesi sicillerinde bir kaydının bulunabileceğini; şu da var ki bu külliye'nin Gülbahar Valde Sultan vakfı olarak bilindiğini yazmıştır.

Külliye'nin çekirdeğini teşkil eden camî, Büyük İmaret veya Hatuniye Camii adını taşımakta olup, Gülbahar Hatun tarafından 1505 yılında yaptırılmaya başlanmış; fakat onun aynı yıl içinde ölmesi üzerine, camî, oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından tamamlanmıştır. (Şâmil Horuluoğlu, *anılan eser*, s. 4). 1300 hicri yılı (1883 miladi) içerisinde esaslı bir tamir gören bu camî, bugün, çok iyi bir durumdadır.

Külliye'nin camî ile türbeden başka üçüncü bir rüknü olan Gülbahar Hatun Mektebi ayakta ise de harap ve muattaldır.

Hatuniye medresesinde Trabzon valisi Abdullah Paşa'nın 1844 yılında 444 kitaplık bir kütüphane kurmuş olduğu anlaşıyor. (Murat Uraz, *Trabzon'da Kültür Hayatı*, Hamsî Mecmuası, 24 Şubat 1957 nüshası, s. 17-20).

Büyük İmaret külliyesinin imaret, medrese ve haziyesi Cumhuriyet devrinde ortadan kaldırılmış bulunmaktadır.

Gülbahar Sultan Vakıfları hakkında, Halil Edhem Bey, vesikaya dayalı bilgi bulamamış ise de, bugün, Trabzon şehrindeki Trabzon Vakıflar Müdürlüğü dosyalarında Büyük İmaret Külliyesi vakıflarına ait resmi vesikalar mevcut bulunmaktadır. Bu dairenin eski müdürlerinden biri Trabzon şehrindeki vakıf yapılar hakkında bir eser yazmıştır. (Mehmed Kurnaz, *Trabzon'da 35 Vakıf Hakkında Notlar*, daktilo edilmiş 41 sayfa, Trabzon, 1948). Müdür Mehmed Kurnaz'ın Notlar'ında: "hicri 1259 (1843) senesinde, Trabzon Evkaf Müdürü es-Seyyid Mustafa Hayali Efendi tarafından düzenlenmiş, Gülbahar Sultan Külliyesi vakfına ait bir vakfiye defterinden alınma, külliye vakıf kaydı vardır. Defterin birinci sahifesinde bu vakıf müstegallatından Pulathane iskelesinde bağ (=pazar) ağalığı hakkında hicri 1234 tarihli bir ferman sureti kayıtlıdır. Defterin 2-26 ncı sahifelerinde vâhideli ve mukataalı 209 parça mevkufat ve 30-39 uncu sahifelerinde 118 parça köy ve 41 inci sahifede 30 yayla kayıtlıdır." deniliyor. Notların yazarı, bu yaylaların isimlerini, müteakip paragrafta sıralamış olup, bu arada "Tekkeli" yaylasının adı geçmekte; bu yaylalardan sürü başına bir koyun, vergiye tabi beher koyun başına dört okka yağ ile vergiye tabi beher sığır başına bir batman yağ bedelinin vakfa ait olduğu belirtilmekte; bu suretle toplanan gelirlerin kuruş cinsinden, 1258 yılına ait, tutarları: Vakfıkebir, Pulathane, Akçakale, Vakfısagır, Terme, Fatsa, Pazar-suyu, Perşembe köyleri için ayrı ayrı gösterilmiş bulunmaktadır.

Gülbahar Hatun vakfına vergi ödeyen köylerin Akçaabat'tan Terme'ye kadar uzanan geniş bir sahaya yayıldığı anlaşıyor. Espiye'nin Tekke köyü de bu saha içindedir.

Gülbahar Sultan külliyesi vakfının 1258 senesine ait giderleri toplamı 77.422 kuruştur. Bu paradan, külliye vazife görenlere verilen maaşlar ve fodla (=ekmek) bedelleri, Hatuniye Camii civarında oturanlara verilen hakk-ı ciran (=komşuluk hakkı) karşılıkları, Hatuniye cami ve minaresi ile türbeye ait zeytin yağı, mum ve onarım masrafı ödendiği gibi Rize'de Ali Kaptan ve Uzun Ali camileri vazifelilerine de maaş verilmiştir.

c) Espiye'nin Tekke köyündeki zaviyenin Gülbahar Hatun vakfına dahil bulunduğu ve tekke vakfiyesindeki "ümî sultanî'l-a'zam" tabirinden "Kanunî'nin ninesi" anlamının çıkarılması gerektiği, aynı zamanda Yavuz'un annesinin hicri 911 yılından en az yedi yıl sonra ölen Dulgadıroğulları sülâlesine mensup Ayşe Sultan olamayacağı sonucunu çıkarıyoruz.

d) Espiye'nin Tekke köyündeki zaviyeyi yaptıranın, "rahmetli Hacı Halife" adında bir derviş olduğu vakfiyede zikredilmiş ise de, bu dervişin esas adı belirtilmemiştir. Kanunî'nin cülusundan üç sene sonra, 929 hicri yılında yazılan ve Arşiv Umum Müdürlüğünün 387 numarasında kayıtlı bulunan Karaman ve Rum Tapu Defteri'ndeki iki vesikanın metninde "Hacı Halife'nin esas adı Abdullah, babasının adı ise Kasım Halife olarak belirtilmiş bulunuyor. (Tekkeyi yaptıranın adının Abdullah olduğu tekke zaviyedarlıkları ve galle mütesarrıflığı hissedarlıkları ile ilgili olmak üzere, 1913 yılında düzenlenen iki beratta da belirtilmiştir.)

Bahis mevzuu, 929 yılından kalma Tapu Defteri'nin Tekke köyü zaviyesi ile ilgili iki kayıt, evvelce Vakıflar Dergisi Sayı II, yıl 1942, s. 279-386 (Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İshyan ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler*) meyanında (s. 346) yayımlanmış olup, bu kayıtlardan birincisinde "Kasım Halife oğlu Hacı Abdullah tekkesi vakfından ve Hacı Halife tarafından vakfiyet üzere tasarruf edilen Ahî Çukuru köyünden (saltanat merkezince) öşür ve rüsum alınmaması ve avâriz teklif olunmamasının kabul edilip keyfiyetin Defter-i Sultanî'ye kaydedildiği" belirtilmekte; ikincisinde ise, "aynı tekke vakfından olup Yağlıdere (nahiyesine) bağlı bulunan Harava köyünden aynı vergilerin alınmaması ve avâriz teklif olunmaması gerektiği" belirtilmekle beraber "adı geçen köyün Hudavendigar hazretleri (Yavuz Sultan Selim) Trabzon'da (vali olarak bulunmakta) iken kendisi tarafından Hacı Abdullah Halife zaviyesine tayin edilip ve (pederi) merhum Sultan Bayezid Hân'dan hükm-i şerif aliverilip hükm-i âlî'nin muvazzah Defter-i Cedid-i Sultânî'ye kaydedilince" bulunduğu da ifade edilmektedir.

Bu iki kayıttan, tekkenin, Yavuz Sultan Selim Trabzon valisi iken Hacı Halife Tekkesi adını taşıdığı ve adları geçen köyün Yavuz tarafından tekkeye "tayin" edildiği, bu tayinin Devletçe tescil edildiği anlaşılmaktadır. Tekke'nin 950 tarihli vakfiyesinde tekke adının zımnen Gülbahar Hatun Tekkesi kılığına girdiğini görüyoruz. Yavuz tahta çıktıktan sonra tekkenin statüsünü anasının vakfına bağlamış ve muhtemelen tekkeye gelir sağlayan köy sayısını arttırmıştır.

F. Şâhitler silsilesi

Vakfiyenin esas metni peşinden gelen "Şühüdü'l-hâl" başlığı altında, hiyerarşiye göre sağdan sola doğru sıralanmış ve hurde tevkî' hattı ile yazılmış beş devlet adamının isim ve unvanı ile diğer iki devlet adamının mühür "alâmetleri" yer almış bulunmaktadır. Bunları biyografileri ve vakf-ettikleri hayır eserleri açısından ele alacağız.

1. Sadrazam (Hadım) Süleyman Paşa

Şâhitler silsilesinde "sadrü'l-vüzerâi'l-izâm hazret-i Süleyman Pâşâ" olarak kayıtlıdır.

a) Kısa biyografi

Yavuz Sultan Selim ile yaşıt bir ak-ağa olarak, Enderun'dan yetişmiş ve bu padişahın son yıllarında hazinedar-başı, 1523 lerde Şam Beylerbeyi, 1525 te Mısır beylerbeyi olmuştur. Mısır'da on yıl kalmış; güney denizlerinde fütuhât yapmak için bir donanma inşasına girişmiş; hacmini arttırmayı başardığı Mısır hazinesinin, İran üzerine 1535 yılında sefere çıkmış olan Kanunî kumandasındaki Osmanlı ordusuna katkısını sağlamak suretiyle bu sefere katılmış; 30 Haziran 1535 te ordu ile beraber Tebriz'e girmiş; sefer dönüşünde Anadolu beylerbeyliğine tayin edilmiştir.

Hadım Süleyman Paşa bir buçuk yıl sonra ikinci defa olmak üzere Mısır beylerbeyliğine getirildi. Ve güney denizlerine sevk-etmek üzere evvelce yaptırmaya başladığı donanmanın inşaatını tamamlayarak Mısır'dan Hindistan'a yönelik bir deniz seferine çıktı. Bu sefer sırasında 3 Ağustos 1538 de Aden limanını, ve kısa bir süre sonra Yemen'i zapt-etti.

Kasım 1539'da, Hadım Süleyman Paşa'nın kubbe vezirleri arasına katıldığı anlaşıyor. O tarihten bir süre sonra Süleyman Paşa ikinci vezirliğe kadar yükselmiş ve 1541 nisanının sonlarında sadâretten azl-edilen Lütfi Paşa'nın yerine sadrazam olmuştur. Hadım Süleyman Paşa sadârette 3 yıl, 7 ay kalmış; dördüncü kubbe veziri olarak Divan'a girdikten sonra kendisi ile çekişmeğe başlamış olan Deli Husrev Paşa ile 28 Kasım 1544 tarihindeki bir Divan toplantısında vuruşması üzerine muhâsımı olan Husrev Paşa

ile beraber Divan'dan azl-edilmiş; ve oturmağa memur olduğu Malkara'da 1547 eylülünün sonlarında ölmüştür. (Şerafeddin Turan, *Hadım Süleyman Paşa*, İsl. Anskl. IX, 194-197).

b) *Vakıf eserleri*

Hadım Süleyman Paşa, idareci ve kumandan olarak bulunduğu Mısır ve Yemen'de cami, tekke, ribat ve hamam gibi vakıflar tesis etmiştir (Bkz.: Şerafeddin Turan, *anılan eser*, göst. yer)

2. *Rüstem Paşa*

Şâhitler silsilesinde "Bedr'ül-küberâi'l-fihâm hazret-i Rüstem Pâşâ" olarak adı geçen Rüstem Paşa'nın vakfiyeyi imza ettiği tarihte (950 zilhicce-si başları - 1544 Şubatının sonları) ikinci vezir olduğu anlaşılıyor.

a) *Kısa biyografisi*

1500 yılı civarında, müslüman bir ailenin çocuğu olarak Saray-Bosna yakınlarında doğan Rüstem, Enderun'a alınıp yetiştirilmiş; Bayezid ve Cihangir adlı şehzadelerin sünnet düğünlerinde Kanuni'nin gözüne girerek *Üçüncü Vezir* pâyesiyile Divan-ı Hümayun'a girmiş; Kanuni'nin Hürrem'den doğan kızı Mihr-ü-Mah ile evlenerek (1539), padişah damadı olmuştur. 1541 de *İkinci Vezir*'liğe getirilmiştir. 1 Aralık 1544'te, Hadım Süleyman Paşa yerine sadriazam olmuş; fakat 1533'teki Nahçıvan seferinde Kanuni'ye tesir ederek şehzade Mustafa'yı öldürtmüş olmasından dolayı Yeniçerilerin ayaklanma derecesine varan hoşnutsuzlukları karşısında sadâretten azl edilmiş; yerine tayin edilen Kara Ahmed Paşa'nın Kanuni tarafından katl-ettirilmesi üzerine 1 Ekim 1555 te tekrar sadârete getirilmiştir. Rüstem Paşa, ölüm tarihi olan 28 Şevval 968 (12 Temmuz 1561) e kadar sadârette kalmıştır. (Ş. Altındağ ve Ş. Turan, *Rüstem Paşa*, İsl. Anskl. IX, 800-802)

b) *Vakıf eserleri*

Rüstem Paşa, İstanbul'da (Yemiş iskelesi civarında yaptırdığı) çinileriyle meşhur camiine (ilâveten) gerek payitaht'ta gerekse eyâletlerde birçok cami, medrese, kervansaray, hamam, imaret, (köprü) ve kütüphane gibi hayrat (bu arada Rusçuk ve Hamâ'da birer cami, medrese ve imaret) yaptırmıştır. (Ş. Altındağ ve Ş. Turan, *anılan eser*, göst. yer).

3. *Mehmed Paşa (El-hâcc, Sofu)*

a) *Biyografisi*

Şâhitler silsilesinde ve üçüncü vezir pozisyonunda, "kıdvetü'l-vüzerâ hazret-i Mehmed Pâşâ" olarak kayıtlı bulunan bu zatın biyografisi şöyledir:

"El-hâcc, Sofu Mehmed Paşa: Enderun-ı Hümayun'dan yetişip ümeradan oldu. 941 de Rumeli Beylerbeyisi, 944 te vezir-i kubbe-nişin,

bi't-ledric vezir-i sâni (?) oldu. 952 de Bağdad'a memur olup 954 te Bosna beylerbeyisi, 958 de Budin beylerbeyisi olmuş ve o sene orada irtihal eylemiştir. Yeni-kapı camii bânisidir. Sofya'da dahi cami' ve medrese yapmıştır. Akıl, kyâmil idi (...)" (Mehmed Süreyya, *SO*, IV, s. 113)

b) *Evkaftı*

"Yeni-kapı camii: (buna) Sofu Mehmed Paşa camii (de denilmiştir); Mevlana kapısı civarında idi. 1034 (1623)te (?) yapılmış olan bu cami'den eser kalmamıştır (Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, I, Ankara, 1962, s. 156).

4. *Husrev Paşa (Deli) (? - 951)*

Şâhitler silsilesinde "Umdetü'l-küberâ hazret-i Husrev Pâşâ" diye ve dördüncü vezir pozisyonunda kayıtlı bulunan Deli Husrev Paşa'nın sadriazam Hadım Süleyman Paşa ile Divan'da yaptığı kavga münasebetiyle kubbe vezirliğinden azl-edildiğini yukarıda görmüştük.

a) *Biyografisi*

"Husrev Paşa Bosna'lıdır. Saray-ı Hümayun'da terbiyet görüp kapıcılar-kethüdası ve 922 de Konya ve 928 de Diyarbakir, ve 938 de Haleb beylerbeyisi oldu. Sonra Şam ve Rumeli beylerbeyisi de oldu. 941 de Mısır valisi oldu. Yirmi iki mah sonra 943 te vezir olup Dersaadet'e geldi. Sırasıyle *vezir-i sâni* (?) oldu. 951 de vefat eylemiştir. Yenibahçe'de medfundur (...)" (Mehmed Süreyya, *SO*, II, 272)

Yukarıdaki paragrafta Deli Husrev Paşa'nın 943 te (dördüncü vezir olarak) kubbe altına girdiği ve "sırasıyle" ikinci vezirliğe yükseldiği beyan edilmiş ise de Husrev Paşa'nın Divan'da Sadriazam Süleyman Paşa ile kavga ettiği anda Rüstem Paşa'nın ikinci vezir olarak bulunduğu, şâhitler silsilesindeki sıralanış icabıdır. Yani o anda Husrev Paşa çok-çok üçüncü vezir olmuş olabilir. Kavga-dan Husrev Paşa'nın kubbe altından kovulmuş olması dolayısıyla bu paşa hiç bir zaman ikinci vezir olamamış demektir. Aynı hata, "Hadım Süleyman Paşa'nın sadâretten azline sebep olarak bu paşanın Divan-ı Hümayun'da *ikinci vezir* Deli Hüsrav Paşa'ya saldırmış olmasını" gösteren İsmail Hami Danişmend (*İOTK*, II, 427) tarafından da tekrarlanmıştır.

b) *Bıraktığı umrân eserleri*

İstanbul'un Fatih semtindeki Sarı Güzel mevkîinde Husrev Paşa'nın Mimar Sinan tarafından yapılmış muhteşem bir türbesi mevcut olup (Ekrem Hakkı Ayverdi, *Husrev Paşa Türbesi*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, sayı 1 den ayrı baskı, İstanbul, 1955), bu türbenin kitabesi üzerindeki ebceci hesaplı manzum tarih ile aynı kitabenin alt tarafına kazılı rakamlı tarih 952 yılını göstermektedir. Husrev Paşa türbesini tetkik ettiği an-

laşılan Sicill-i Osmâni yazarının, paşayı 951 de ölmüş göstermesi karşısında, türbe kitâbesindeki tarihin, türbe inşaatının yapıldığı yılı belirtmekte olduğunu kabul etmeye bizi sevk etmektedir.

Husrev Paşa'nın, türbesi civarında bir de mektep yaptırdığı, Evliya Çelebi tardfindan, Seyahat-name'sinin birinci cildindeki sıbyan mektepleri bahsinde belirtilmiştir (Ekrem Hakkı Ayverdi, *anılan eser*). Kitâbesi metnine nazaran 947 yılında yapıldığı anlaşılan bu mektebin bugün eseri kalmamıştır (Ekrem Hakkı Ayverdi, *anılan eser*).

Husrev Paşa türbesi karşısında "sivri kemerli kesme küzeki taşından" yapılmış, bugün varlığını korumakta olan, bir çeşme de Husrev Paşa'ya mal edilmekte (Hadikatü'l-Cevami' yazarı ve Ekrem Hakkı Ayverdi, *anılan eser*) ise de, bu çeşmenin 976 yılında Kırk Çeşme suyu ile beslenmiş bir Kanuni Sultan Süleyman çeşmesi olduğu Mimar Sinan tarafından Sokullu Mehmet Paşa'ya sunulmuş bir kırk çeşme suyu "tevzi defteri"nde belirtildiğinden, o çeşmeyi Deli Husrev Paşa hayratı arasında zikr-etmeye mahal yoktur.

Deli Husrev Paşa türbe ve mektebi ile o zâta atf-edilen çeşme çevresinin Husrev Paşa Çarşısı adını taşıyan bir çeşit mahalle haline geldiğini Ekrem Hakkı Ayverdi (*anılan eser*) yazmıştır. Husrev Paşa çarşısı içinde veya civarında inşa edilmiş olup Husrev Paşa türbesine çok yakın mesafede bulunan üç cami (XIX. asır sonunda İstanbul'un sur içi mahalleleri haritasında kayıtlı sokak adları ile) şunlardır:

aa) Dibek camii sokağı ile Aynacılar (doğrusu: Aynalı Çeşme) camii sokağı kavşağında Kasap İvaz (veya: Dibek) mescidi: Tahsin Öz (*anılan eser*, 26, 48) Aynalı Çeşme Mescidi adını da taşıdığını bildirdiği bu mescidin 1334 (1915) yılında yanmış ve yalnız duvar kalıntılarının durmakta olduğunu kayd-etmiştir.

bb) Husrev Paşa caddesinin Husrev Paşa Türbesi kuzeyindeki kısmı ile İmam sokağı kavşağı güneyinde kyâin geniş bir adayı dolduran Bâli Paşa Camii (Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Anskl.* IV, s. 2048-2051), bugün, onarılmış ve yep-yeni bir müezzin meşrutası ile donatılmış durumdadır.

cc) Husrev Paşa Caddesi ile bu cadde batısındaki, ona paralel Cami Sokağı arasında uzanan, bu iki yolu dikine keser durumdaki, Yolgeçen Bostanı Sokağı ile o yolların kavşakları kuzeyinde yer alan ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin editörü bulunduğu XIX. asır sonları İstanbul Şehrini Sur içi Haritası, D4 paftasında, Sarı Nasuh Mescidi (?) diye adlandırdığı Mescit: Ressam Hüsnü adındaki kuvvetli bir grafik sanatçısının, "nefs-i İstanbul"da mevcut 500 ve civarında mevcut 324 camiden İstanbul içinde 278, sur dışında 38, Halic'in sol sahilinde 106 cami'den oluşan 422 camilik bir

İstanbul haritası üzerinde perspektif olarak gösterip numaraladığı bu camilerin isimlerini liste halinde vermek suretiyle hazırladığı ve Matbaa-i Bahriyye'de yirminci yüzyıl başlarında bastırdığı, renkli, İstanbul Cami'leri levhasında bu madde mevzuu olan mescit, İstanbul içi camilerinin 148 incisi olarak listelenmiş "Kazasker (Mescidi)" adı altında gösterilmiştir. Aşıkya'dır ki bu mescidin bânisi: Espiye'deki Gülbahar Sultan Tekkesi vakfiyesine Anadolu kazaskeri sıfatıyla şerh veren Mirim kösesi denmekle ma'ruf olup Kadı-zâde-i Rumi torunu ve Kutbüddin Mehmed Efendi oğlu Mehmed Efendi'dir; ve bu zât, Mehmed Süreyya Bey tarafından verilen uzunca biyografisinde görüldüğü üzere, 945 ten sonra Anadolu kazaskeri olup, 956 da müderrisliğe avdet etmiştir (SO, IV, 113). Anadolu kazaskeri Mehmed Efendi'nin, Tahsin Öz tarafından (*anılan eser*), Parmak-kapı mescidi adını taşıdığı ve Husrev Paşa Türbesi civarında inşa edilmiş olduğu bildirilen, mescidin kat'i yeri ve takribi inşa tarihi (956 ya doğru!) ile bâni babasının adı aydınlatılmış bulunuyor. 1888 tarihli Vakıf sular onarım masraflarını bölüştürme ("mukaseme") defterinin Sarı Güzel kolu bölümünde, 2 masura Kırk Çeşme suyu "tayın"ını haiz "Husrev Paşa Cami-i Şerifi" kaydı, şüphe yok ki, Kazasker Mehmed Efendi'nin yaptırdığı Kazasker (=Parmak-kapı) mescidini hedef tutmaktadır. 1891 tarihli Kırk Çeşme suyu Tahrir Defteri'nde bu mescidin "tayın"ı kayıtlı olmadığına göre, o tarihten evvel mescidin harap duruma düştüğü anlaşıyor.

5. Ahmed Paşa (Kara, Damad)

a) *Biyografi*: Espiye'nin Tekke köyü zaviyesi fakfiyesini beşinci şahit olarak ve Rumeli beylerbeyisi sıfatı ile imzalayan Kara Ahmed Paşa, sadriazamlığa kadar yükselmiş değerli bir askerdir. 927 (1521)de yeniçeri ağası olmuş, sonra Rumeli beylerbeyiliğine tayin edilmiş; bu vazifede iken 950 (1543)te Macaristan seferine iştirak ederek fütihat yapmıştır. 955 (1548)de İran harpleri esnasında Şark Hudutları Serdarlığına getirilmiş; Doğu Anadolu'da İranlıların elindeki bir takım kaleleri feth-etmiştir. Daha sonra Macaristan Serdarlığına getirilmiş; otuz beş günlük bir kuşatmadan sonra Tanişvar'ı ve müteakiben Şolnok kalesini feth-etmiştir.

Kanuni'nin, İran üzerine 960 (1553)te yaptığı sefer esnasında, oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürmesine sebep olan Rüstem Paşa'yı sadâretten azletmeğe mecbur kalması üzerine, Ahmed Paşa, sadârete getirilip, sadriazam olarak, İran üzerine yapılan bir sefere katılmış; padişahın İstanbul'a dönmesini müteakip 13 Zülka'de 962 (29 Eylül 1555) tarihine rastlayan bir pazar günü, Divan'a

katılmak üzere arz odasına gireceği sırada boynu vurulmak suretiyle i'dam edilmiştir.

b) *Hayrâtı*: Kara Ahmed Paşa Topkapı'da büyük bir cami yaptıрмаğa başlamış, fakat camiin inşaatı, ölümüyle, yarım kalmıştır; bu cami civarında, paşanın, medrese ve mektep gibi tesisleri de vardır. Ahmed Paşa, camiin cadde tarafında bulunan bir türbede yatar. (M. Cavit Baysun, *Kara Ahmed Paşa*, İsl. Anskl. I, 193 'ten özetlenmiştir')

6. Ebussuud bin Mehmed

a) *Biyografi*: Gülbahar Sultan tekkesi vakfiyesi altına, "mâ fihî hakkün vâki'ün mâlehu min dâfi'ün (=Hak vâki' olduğunda o mâlinden mün-defi' oldu) keitebehu el-fakir Ebüssuud bin Mehmed el-kaâdi bi'l-asâkiri'l-mansure fi vilâyeti Rumeli el-mâmure" ifadeli bir "âlâmet"i haiz mührünü basmış olan Rumeli kazaskeri Ebüssuud Mehmed Efendi, büyük bir fıkıh ve tefsir âlimidir.

İskilip'te Şeyh Muhyiddin Mehmed sulbünden 17 Safer 896 (898 değil!) (=30 Aralık 1490)da doğdu. Medreseden yetişti. 922 (1516) dan itibaren sırasıyla İnegöl'deki İshak Paşa, İstanbul'daki Davud Paşa, Gebze'deki (Çoban) Mustafa Paşa, Bursa'daki Sultaniye ve İstanbul'daki Sahn-ı Semân'ın Müfti medreselerinde ders okuttu. 939 (1533) te Bursa kadılığına, 940 (1533) te İstanbul kadılığına, 944 (1537) de Rumeli kazaskerliğine getirildi. Bu son vazifede sekiz sene kalıp nihâyet Şaban 952 (Ekim 1545) te şeyhülislam oldu. Ve bu vazifeyi, ölmüş bulunduğu, 5 Cümâdelulâ 982 (23 Ağustos 1574) tarihine kadar (kameri sene ile 29 yıl 9 ay; güneş senesi ile 28 yıl 11 ay) yürüttü.

b) *Hayrâtı*: Ebüssuud efendi İskilip'te babasının kabri iittisalinde cami ve mektep ve o civarda bir köprü ile İskilip havalisindeki Bağ-özü köyünde mescit ve mektep yaptırmıştır. İstanbul'da (Eyüp'te çarşı içindeki) haziresi yanında keza bir mektep ile Şehremini ve Macuncu mahallelerinde birer çeşme, ayrıca Macuncu'da bir hamam yaptırmıştır. (M. Cavit Baysun: *Ebüssuud Efendi (1490-1574)*, İsl. Anskl. IV, 92-99 'dan hülâsa')

7. Hasan bin Mehmed (Yenişehirli)

a) *Biyografi*: Bahis mevzuu tekke vakfiyesinin altına "el-emrû kemâ zükire ve's-şanü'alâ mâ sûtire (=emir zikr-edildiği gibi, durum da yazıldığı gibidir) harrerehu efkarü'l-verâ Hasan bin Mehmed el-mevlâ bi-darü's-saltanatü's-seniyye Kostanîniyyetü'l-mahmiyye (=İstanbul kadısı)" ifadeli bir "âlâmet"i haiz mührünü basmış olan İstanbul kadısı Hasan bin Mehmed'in hayat hikâyesi şöyledir:

"Hasan Efendi: Yenişehir'lidir. Müderris; Galata, (İstanbul), Filibe, Selânik, Trablus-i Şam, Üsküp kadısı oldu. A'mâ olmağıla tekaüd edildi.

960 ta vefat eyledi. Selim, müteşerri, fakih idi. Selefte kazâ (=kadılık) kazançlı olup servet sahibi olmuş idi. Müftü hamamı yanında bir medrese yaptı. Bunlar, hatta Medine-i Münnevve bile o vakit mevleviyyet olmayıp niyabet (ettiler)"

b) *Hayır eserleri*: Sicil'de bahis mevzuu olan medrese, 1877 lerde yapılan İstanbul medreseleri nüfus tahriri cetvelinde 114 sıra numaralı "Hasan Efendi medresesi" olmalıdır. Çünkü bu medresenin 118 numaralı "Medrese-i Câbiri der Kadı Çeşmesi" diye belirtilen medreseye yakın olması (Kadı Çeşmesi'nin Müftü Hamamına çok yakın olması dolaşısıyla) gerekir. Bu medresenin XIX. asır sonlarında İstanbul'un sur içi haritasında kaydı yoktur.

II. Tekkenin haziresindeki üç mezar taşı

Bu taşlar 1260 hicri yılı civarında ölmüş, tekke mensubu, üç erkeğe ait birer baş şahidesidir. Bunları tarih sırasına göre numaralandırırsak birincisi ile üçüncüsü güzel bir sülüsle, ikincisi ise güzel bir ta'lik ile yazılmış kitâbeleri haizdirler. Her üç şahidenin başında birbirinin aynı olan birar kavuk vardır.

A. Şahide kitâbelerinin metinleri

1. Mehmed oğlu Es-Seyyid eş-şeyh Abdullah'ın şahidesi kitâbesi.

"Hüve'l-Hayyü'l-Bâki

Gelip kabrim ziyaret eden ihvân

Edeler ruhuma fâtiha ihsân

Hacı Abdullah Halife evlâd-

larından merhum ve mağfur

Es-Seyyid eş-şeyh Abdullah Efendi

İbni Mehmed ruhiyçin fâtiha

sene 1265, muharrem

(Aralık 1848)"

2. Ali Şeyh-zade Ömer Ağa'nın oğlu Ali Ağa'nın şahidesi kitâbesi

"Hüve'l - Bâki

Dâr-ı dünyâda civân iken gezerdim bir zamân

Nâgihan erdi ecel etti yerim bağ-ı cinân

Fânî dünyâda murâdım almadan terk-eyledim

Vâlideynim eylesinler bir zamân âh ü figaân

Müteveffâ Ali Şeyh-zade merhum Ömer Ağa-

nın mahdumu

merhum ve mağfur Ali Ağa ruhiyçin el-fâtiha

sene 1268 (1851/1852)"

3. Es-Seyyid Mehmet Şeyh oğlu Ali Şeyh'in şahidesi kitâbesi

"Hüve'l - Bâki

El-mevt ke'sin külli nâsin şâribun

Ve'l-kefen siyâl külli nâsin lâbisun

Ve'l-cenâzetü merkel külli nâsin râkibun

Ve'l-kabr bâl külli nâsin dâhilun(9)

Sarı Halife'nin torunu
Es-Seyyid Mehmed Şeyh-zade merhum ve
mağfur
Ali Şeyh ruhuna fâtiha
Sene 1269 (1852/1853)

B. Şâhîde kitâbelerinin değerlendirilmesi

Bu şâhideler üzerinde, tekkenin XIX. yüzyıl-da post-nişin olmuş dört şeyhinin isimleri geç-mektedir.

1) Üç şâhidenin tarihçe en eskisi, 1265 (1848) yılından önce, tekkenin kurucusu Hacı Abdullah Halife'nin postuna oturmuş olması gereken Mehmed oğlu Es-Seyyid Abdullah adlı şeyhin o tarihte öldüğünü bildiriyor.

2) Ölen şeyh Es-Seyyid Abdullah'ın yerine 3 numaralı şâhidenin ait bulunduğu Ali Şeyh geç-miş, o da 1269 (1852/1853) tarihinde ölmüştür.

3) Yukarıdaki iki maddede adları geçen iki şeyhten en kıdemlisi olan Es-Seyyid Abdul-lah'dan bir evvelki şeyhin 1 ve 2 numaralı şâhîde-lerde adları geçen Es-Seyyid Mehmed Şeyh ile Ali Şeyh'den biri olmak gerekirse de bunlardan hangisinin daha az kıdemli olduğunu bi kitâbeler-den çıkartmağa imkân yoktur.

III. Tekke zaviyedarlığı ve galle mütesarrıflığı hissedarlıklarına ait 1913 yılından kalma iki berat

A. Beratların nitelikleri hakkında açıklamalar

Her iki berat sureti, Beşinci Sultan Mehmed Reşad tuğrasını taşımakta ve 22 Cümudelula 1331 (29 Nisan 1913) gününe tarihlenmiş bulunmakta-dır. Bu beratlardaki:

1. Zaviyedarlık hissedarlıkları:

a) Seyyid Hasan hissesinin: bunun oğlu Abdullah'a; Seyyid Mehmed hissesinin: bunun oğ-lu Kasım ile Kasım'ın oğulları olan Mustafa ve Osman'a;

b) Şeyh Muslihiddin ile Feyzullah hisseleri-nin: birincisinin oğlu Halil ile torunu Muslihiddin'e;

c) Mehmed, Hasan ve Halil hisselerinin: üçüncüsünün oğlu olan Osman'a;

d) Ahmed Efendi hissesinin: bunun oğlu Ömer ile torunları Haasan, Mehmed ve Ali'ye;

e) Seyyid Ömer hissesinin: diğer Hasan ile Arif ve Hüseyin Efendilere;

2. Galle mütesarrıflığı (yani tekke gelirinden yararlanma hakkı)

f) 1/4 hissesinin: Şeyh Mustafa mahlulün-den bu şeyhin Hasan, Hüseyin ve İbrahim adlı oğulları ile Ahmed ve Halil adlı torunlarına;

g) 1/4 hissesinin mütesarrıfları olan Osman ve Siddik adlı şeyhlerden şeyh Osman hissesinin: oğulları Mehmed ve Genc Osman'a

intikali hakkındaki Evkaf Mahkemesinin 24 Şaban 1330 (18 Ağustos 1912) tarihli ilâmı esas tutulmaktadır.

Bu iki beratten biri (d) paragrafında zikr-edi-len Ahmed oğlu Ömer'in, diğeri ise aynı paragraf-ta anılan Ahmed torunu Hasan'ın haiz oldukları zaviyedarlık hisselerinin tasdiki maksadiyle tanzim edilmişlerdir.

B. Ahmed Efendi torunu Hasan'a ait zaviyedarlık hissesini tescil eden berat sureti

1. Sultan Mehmed V (Reşad) tuğrası

2. Berat suretinin transkripsiyonu:

"Evkaaf-ı mülhakadan Kürtün'e tâbi, Hisar-cık karyesinde Hacı Abdullah Halife zaviyesi vakfı-nın Vasife-i muayyene ile zaviyedarlık hissedarlı-ğının Seyyid Hassan ve Seyyid Mehmed'in mahlulünden Hasan'ın hissesi oğlu Abdullah'a ve Meh-med'in hissesi oğlu Kasım ile hafidleri Mustafa ve Osman'a ve mezkur zaviyedarlığın diğer hisse-darlığının şeyh Muslihiddin ve Feyzullah'ın mahlulünden Muslihiddin'in oğlu Halil ile hafidi Muslihiddin ve mezkur zaviyedarlığın Mehmed ve Hasan ve Halil'in mahlulünden Halil'in oğlu Os-man'a ve diğer hissedarlığının Ahmed'in mahlulün-den oğlu Ömer ve hafidleri Hasan ve Mehmed ve Ali'ye ve diğer hissedarlığının Seyyid Ömer'in mahlulünden diğer Hasan ve Arif ve Hüseyin Efendilere ve zaviye-i mezkyure vakfının ber-vech-i meşruta galle mütesarrıflığının bir rubu' hissesi Şeyh Mustafa'nın mahlulünden oğulları Hüseyin ve Hasan ve İbrahim ve hafidleri Ahmed ve Halil'e ve mezkur galle mütesarrıflığının nisf-tan nisf hissesi mütesarrıfları Osman ve Siddik şeyhlerden Osman'ın hissesinin mahlulünden oğul-ları Mehmed ve Genc Osman'a tevcihi mahlulünden vâki' olan iş'ar üzerine Mahkeme-i Evkaaf'tan bin üçyüz otuz senesi şaban-ı şerifinin yirmi dördüncü günü tarihinde ilâm olunduğuna binaen makaam-ı Nazaret-i Evkaaf-ı Hümayun'umdan ba-takrir fer-man olunmağın bin üçyüz otuzbir senesi muhar-remü'l-haramının onaltıncı günü mumâ-ileyhimden Ahmed'in hafidi işbu râfi-i tevki-i refi-i zi-şan-ı hâkaani Hasan, zeyde salahihi, yeddine mezkyur zaviyedarlık hissedarlığı için bu berât-ı hümayu-numu verdim ve buyurdum ki mumâileyh sâlifü-z-zikr zaviyedarlık hissedarlığına bi'n-nefs lâ-kusur eda-yı hizmet etmek ve zaviye-i mezkyure fırınında âyende ve zevende'ye it'âm-ı taân ettirmek ve terk ve tekyâsül ederse ref'inden âhere verilmek şartıyla "müferrak" ola. Tahriren fi'l-yevmü's-sâni ve selâse-mie ve elf (=22 Cemaziyülevvel 1331).

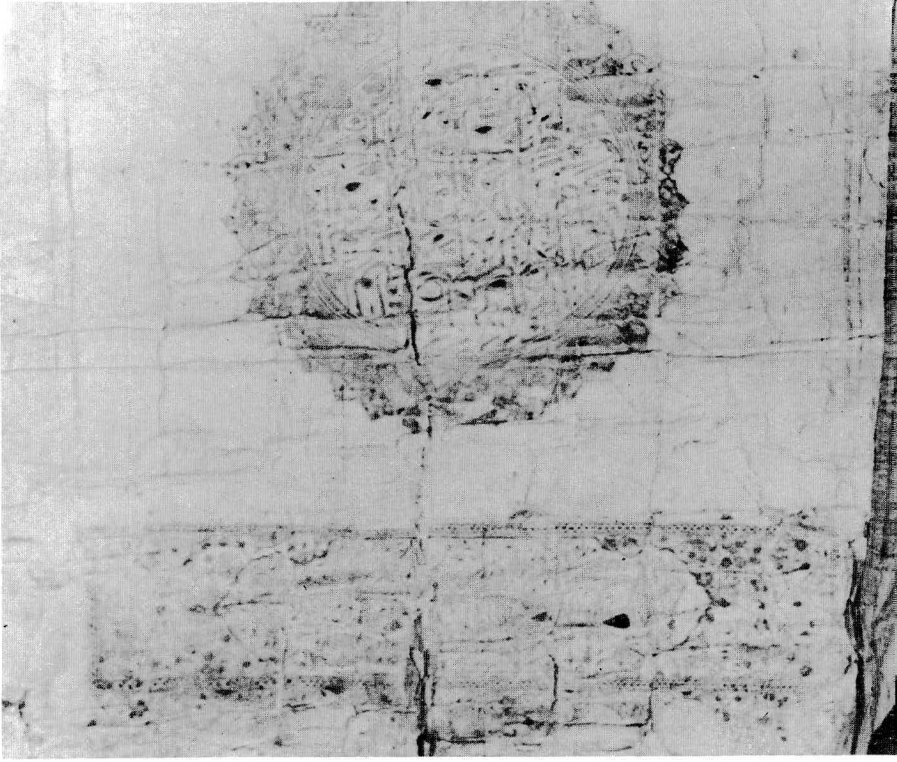
(9). Bu dört mısraın türkçe anlamı:

Ölüm, içinden her kesin içtiği bir kyâsedir

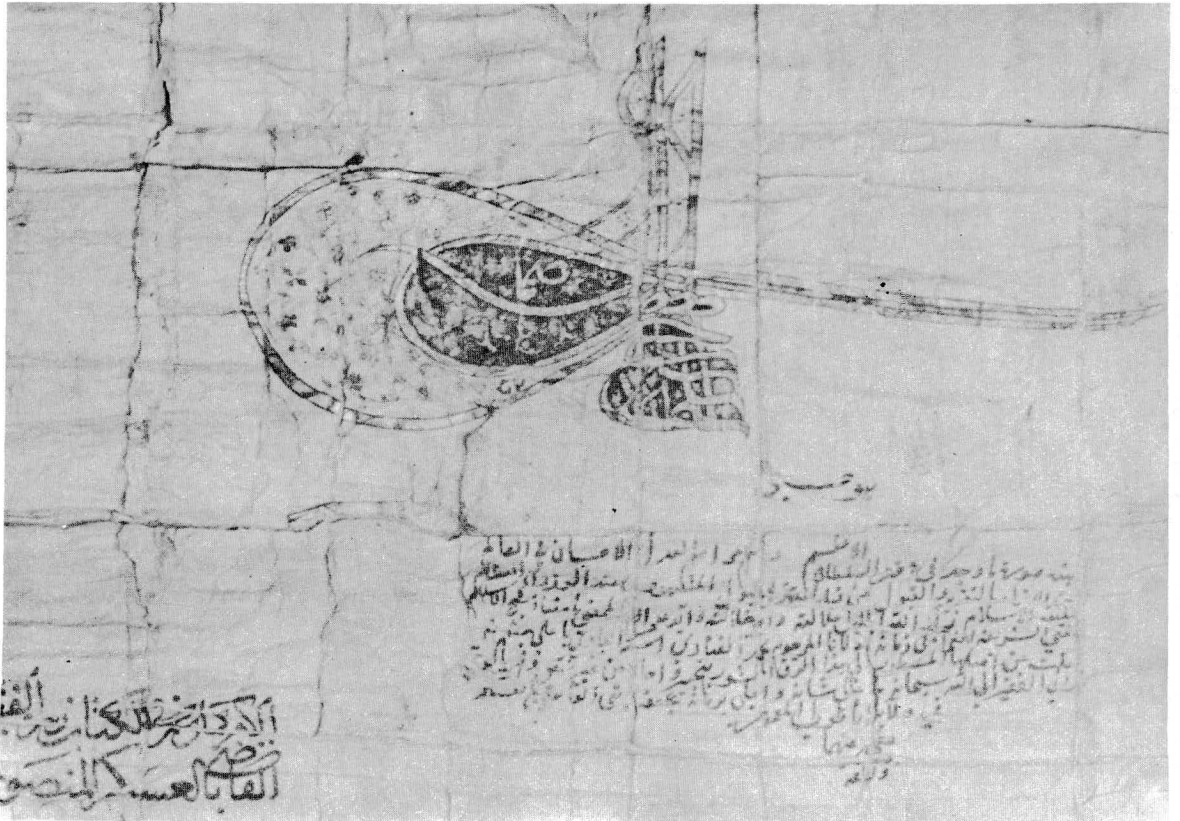
Ve kefen her kesin giydiği bir libastır

Ve tabut her kesin bindiği bir binektir

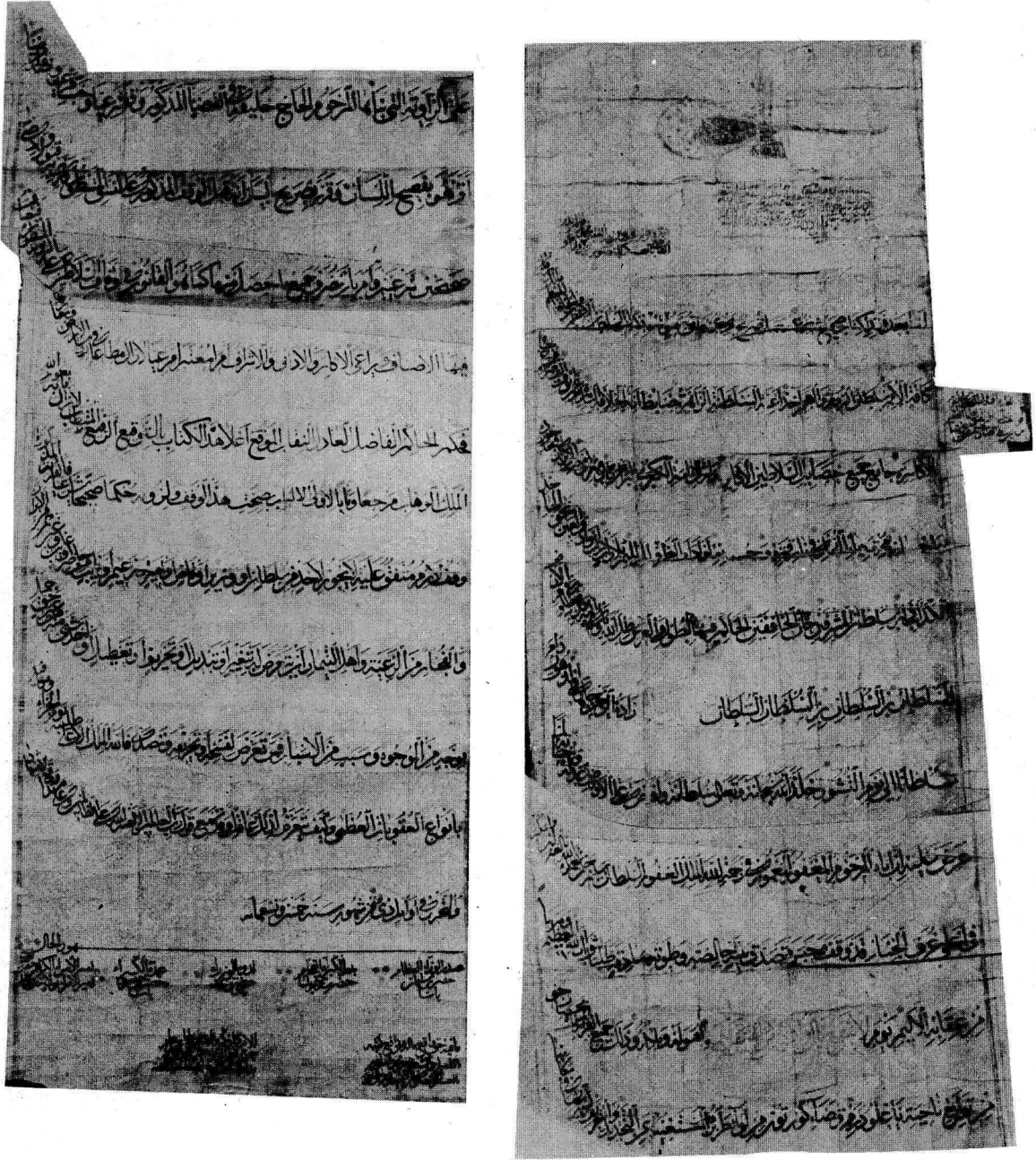
Ve mezar her kesin içinden geçtiği bir kapıdır

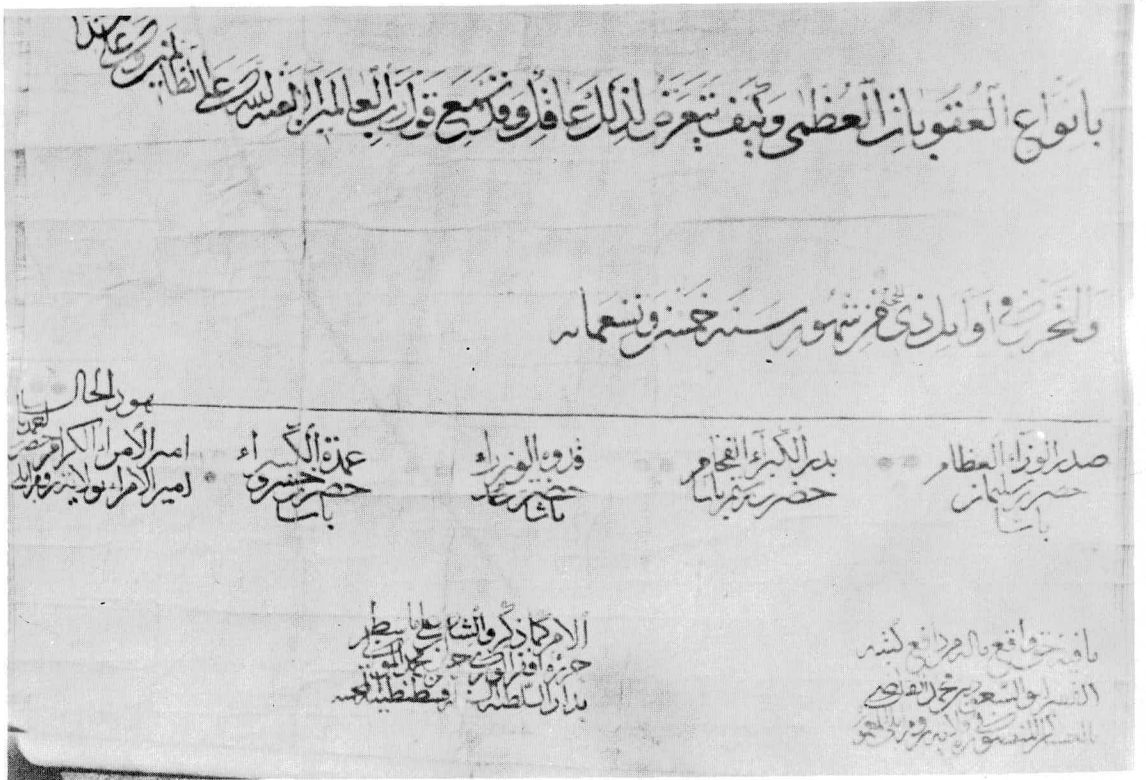
Resim: 2-a
Vakfiye baş tarafındaki
Besmele, Hamdele-Salvele
Levhaları

Resim: 2-b)
Kanuni Sultan Süleyman Tuğrası ve
Anadolu Kazaskeri Mehmedü'r-Rumi'nin tasdik şerhi (تصديق)

Resim : 3
Vakfiyenin
esas metni
(Arapça)

Resim : 4
Vakfiye
Esas Metni
altındaki
Sahitler Silsilesi.

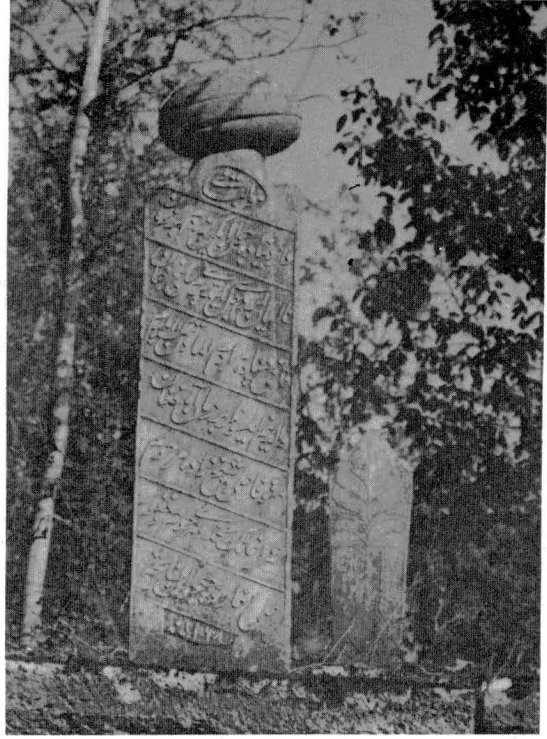
والمع
بأنواع العتوبان العظمى وكيف تعرف ذلك عافوا فترجع فإن العالمين العظمى على الظاهر
صدر الوزراء العظام
بدر الكبراء العظام
فروع الوزراء
عزة الكبراء
أمير الأمراء
مورد الخالصة
الامير كازم وانشاء على طاهر

والمع
بأنواع العتوبان العظمى وكيف تعرف ذلك عافوا فترجع فإن العالمين العظمى على الظاهر
صدر الوزراء العظام
بدر الكبراء العظام
فروع الوزراء
عزة الكبراء
أمير الأمراء
مورد الخالصة
الامير كازم وانشاء على طاهر

Resim : 5
Başbakanlık Arşivi,
Kanuni Süleyman
devrine ait
(H. 929/M. 1522/3)
387 No'lu Tapu Defterinin
762. sahifesinde
Hacı Abdullah Halife
Tekke Zaviyesinin
Tapu Kayıtı.

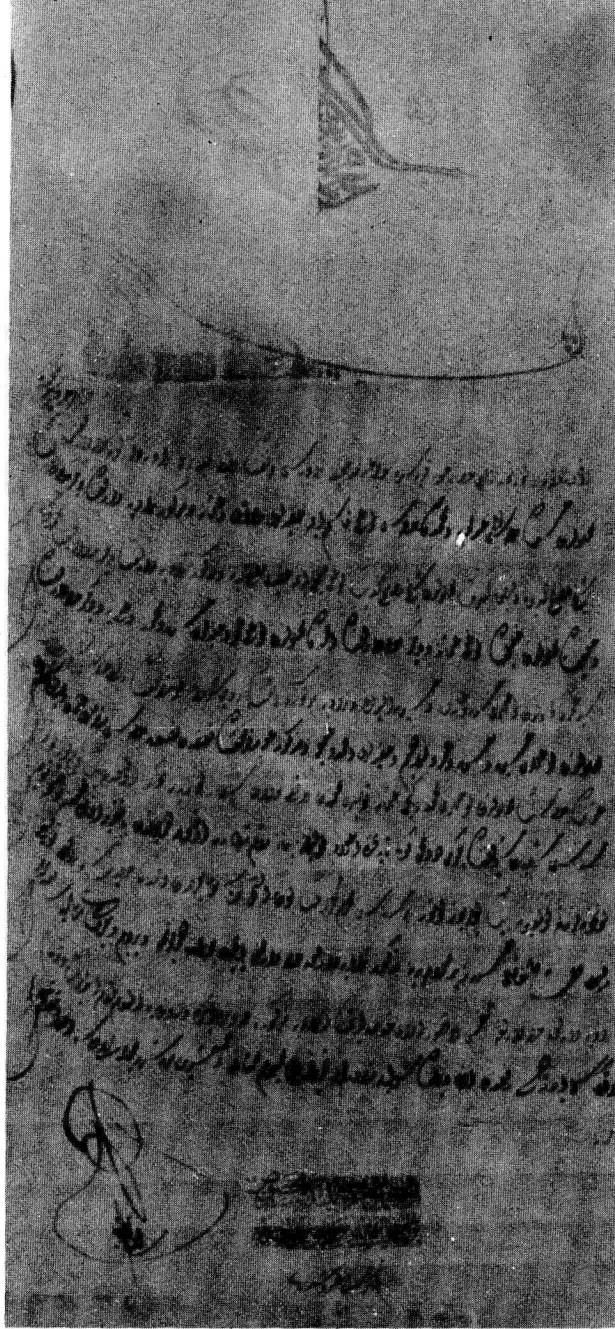
Resim: 6-a
Mehmet oğlu
Es-Seyyid
eş-Şeyh Abdullah'ın
baş şahidesi.

Resim: 6-b
Ali Şeyh Oğlu
Ömer Ağa'nın
oğlu Ali Ağa'nın
baş şahidesi.

Resim: 6-c
Es-Seyyid
Mehmet Şeyh oğlu
Ali Şeyhin baş şahidesi.

Resim: 7
Ahmet Efendi torunu
Hasan'a ait
Zaviyedarlık hissesini
tescil eden
berat sureti.

